Turkish Studies
Language / Literature
Volume 13/12, Spring 2018, p. 95-109
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13385
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi
Received/Geliş: Nisan 2018 **Accepted/Kabul:** Haziran 2018
Referees/Hakemler: Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL – Doç. Dr. Reyhan ÇELİK – Dr. Öğr. Üyesi Badegül CAN EMİR

This article was checked by iThenticate.

GULAG KAMPLARINDA GÖZ ARDI EDİLEN BİR UNSUR OLARAK KADIN

Nurettin ÇAKIR[*]

ÖZET

GULAG kampları Sovyetler Birliği ve Stalin ile özdeşleşen yapısının ötesinde milyonlarca Sovyet insanının zorla tutulduğu ve çalıştırıldığı mekanlar olarak da tarihte anılmaktadır. 1917 Ekim Devrimi ile eşitlik, özgürlük ve halkların kardeşliği umutlarına kapılan Rusya yurttaşları NKVD (KGB) sorgulamaları ile kırılmalar yaşamış ve GULAG kamplarında kendilerini bulmalarına bir anlam verememiştir. GULAG kamplarının Sovyet ekonomisinin büyümesine katkısını tartışmak yerine insan onurunun ayaklar altına alındığı yerler tanımını konuşmak daha doğru olacaktır. Stalin ile başlayan ve ancak onun ölümü sonrasında varlığı tartışmaya açılan GULAG kamplarında bulunan milyonlarca mahkum arasında kadınlar da önemli bir yer tutmuştur. Kadınlar hırsızlık, fahişelik, rahibelik, karşı devrimcilik suçlamaları ile GULAG kamplarına gönderilmiş olmanın yanında GULAG kamplarına sürgün edilmiş birisinin eşi ya da yakını olmak da kamplara gönderilmek için yeterli sebep kabul edilmiştir.

GULAG kampları gerçeklerine kadınlar farklı tepkiler göstermiş, kimisi yaşananları kabul edememiş ve kamplarda hayatını kaybetmişken kimisi de uyum sağlamanın ve kendi faydasına olanaklar elde etmenin peşinde olmuştur. İlginç bir biçimde kadınlardan bazıları da kamp hayatında olan biteni hayatın akışından bir kesit olarak kabullenmiş ve hatta gösterdiği emekler karşısında ödüllendirilmiştir bile. Kamp hayatında anneleri ile birlikte sürgün yaşamak zorunda kalan çocuklar da yaşanan acıların başka bir sayfasını oluşturmaktadır. Kamp hayatından kurtulan kadınların topluma ve özellikle de kendi ailesine karşı kuşkucu yaklaşımları ve genelde susmayı seçmeleri de ilgi çeken başka bir konudur. GULAG kadınları ile onların çocukları arasındaki bakış açısı farklılığı ve fikir çatışması da farklı zamanlara ait eğilimleri göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: GULAG kampları, Stalin, Kadın ve Sürgün, Soljenitsin, Solovetsk, ALJİR.

[*] Öğretmen-Çetin Şen Bilim Sanat Merkezi, El-mek: nurettin3214@hotmail.com

WOMEN AS THE NEGLECTED FACT OF GULAG CAMPS

ABSTRACT

Beyond its identification with the Soviet Union and Stalin, the GULAG camps are known in history as the places where millions of Soviet people were forced to work. With the October 1917 Revolution, Russia's citizens suffering from the NKVD (KGB) inquiries had aspiration for equality, freedom and fraternety of peoples, and they could not make any sense to find themselves in the GULAG camps. It would be more accurate to speak of the place where human dignity dies, rather than discussing the contribution of the GULAG camps to the growth of the Soviet economy. The women also played an important role among the millions of prisoners in GULAG camps that Stalin had started and only after his death, a debate was started about the existence of the camps. Aside from being accused of theft, prostitution, priesthood, counter-revolutionism, being a spouse or relative of someone who was deported to the GULAG camps was considered as a sufficient reason for women to be sent to the GULAG camps.

Women reacted differently to the realities of the GULAG camps, some were unable to cope with the living conditions and lost their lives in the camps while others were seeking to adapt and attain opportunities for their own benefits. Interestingly, some of the women accepted the camp life as a cross section of the flow of life and were even rewarded for their hard work. Children who were forced to live in exile together with their mothers in camps, formed another page of suffering. Another interesting subject is that the women survived the camp were skeptical of society and especially their own family and chose to be silent. The difference in viewpoint and conflict of opinion between GULAG women and their children were manifest in the tendencies they showed at different times.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

The GULAG camps, which was the acronym for the main administration of corective labor camps and which spread over the vast land of the Soviet Union; was identified with Stalin and they were the forced labor battalions whose very existence were rooted in Siberia from the 17th to the 20th centuries during the Tsarist period. It is believed that from 1929 to 1953 when they were removed from the scene after Stalin’s death, up to 18 million Soviet people passed through the GULAG camps. The GULAG camps which left their permanent traces not only on their prisioners to develop the laws of their own, their values, their own curses, their own literature, their own lives, their own heroes but also on guards and they were remembered by arrest, investigation, moving in animal wagons, forced labor, disintegration of families, years wasted, early and unrequired deaths.

Not only the men but also women from different classes of society were part of the GULAG camps. Some found themselves in the GULAG

camps, accused of stealing and prostitution, some being a nun or a follower of a church, some being counter-revolutionery, some being the wife or relative of a person that had been sent earlier to the GULAG camps. Solzhenitsyn's "GULAG Archipelago" indicates that the camp of GULAG which was in the northernmost part of Russia, on Solovetsk islands, was comprised of women who were accused of thief, prostitution, priesthood and being counter-revolutionaries.

The ALJIR camp, which draws attention with its special position in the GULAG camps, was established in the Akmola city of Kazakhstan for the wives of those accused of treason. In the ALJIR camp, there were a large number of prisoners consisting of educated women such as professors, artists, educators, engineers, scientists. Writer Yuri Trifonov's mother Yevgeniya Lurie-Trifonova, Bulat Okudjava's mother Aşhennalbandyan, female writer Galina Serebryakova, were noted as prisoners in the camp of ALJIR.

The women prisoners in exile in the GULAG camps had different approaches to reality of GULAG. Some of the female prisoners had great difficulties in adapting to the camp conditions and as a result they lost their lives before completing the term of the penalty. Even though journalist Yevgeniya Ginzburg, and advocate of communism, was sent to the Koliman camp with accusation of being a supporter of Trotsky. Ginzburg, who learned of the death of her husband and one of her two sons, ruined her life. Some women, like Sira Stepanovna Balaşiina, preferred to be part of the system by adapting to the conditions of survival rather than questioning what happened to them. Others, like Larisa MihailovnaLappo Danilevskaya, had the opportunity to work in important positions with the help of their educated position, despite, the anti-regime appraisal, and managed to maintain their lives in this way.

Another important issue for women in GULAG camps was the relationship that they had with male prisoners. As in the example of Olga Lobacheva, who, before entering the GULAG camps had a husband and a son in her free life, married again to very young geologist Vladimir, female prisoners, each of whom had a husband and children, had camp marriages to resist the conditions of camp life in order to develop a way to hold on to life and to forget a bit of bitterness. While some of the female prisoners saw this as subordinating to all kinds of sexual desires of men, some also preferred to perceive it as protection from other men by living with at least one male by camp marrying as Tamara Rujnevits, Ketevan Orahelaiselle did. Those, who made camp marriage and brought the baby to the world, were forced to live apart from their babies and their husbands for the benefit of motherhood. Just in the example of architect Anna M. who was reunited with her mother years later, some of the convicted mothers managed to meet their babies after years, while the others did not receive any news from their babies.

Female prisoners who succeeded in getting rid of the GULAG camps, had great difficulties in adapting to the new process that was waiting for them when they were free to live with their families. While some returned in a state of impaired mental health, some saw it appropriate to not speak with the fear of perciation and to pursue a lifestyle that chose to remain silence in the face of the questions. Face with fact that her son grew up to be an active member of Konsolu member and a staunch suporter of Stalin during her absence, Olga Adamova

Sliozberg considered to remain silent as the most appropirate approach when she was asked about her son. Yelena CircassovaTemnikovski counts the steps she takes when walking at home as a result of a habit to avoid any unnecessary help to maximize efficiency in the camp. Aleksandra Filipova fancies that the people around her steal food all the time.

In the face of those experiences, some of the GULAG women considered all individuals who supported Stalin, as criminals while the others considered the other individuals criminals who supported Stalin's thought system and implemented his plans by taking part in the system of punishment. However, some GULAG women did not choose to regard Stalin as a criminal despite everything. Some saw him as a statesman who promoted the Soviet Union and made a strong state, some as a hero who defeated Hitler and saved Russia from a great disaster. Pasha Angelina stated that Stalin was glorifying his own generation, the source of all the good things that were happening in life and as a source of future hopes.

Purpose of Research

The GULAG camps identified with Stalin's Russia, and where the majority of prisoners were men were asked to question and investigate the existence of women, even though they were relatively less. It aims to compare women's writings by comparing GULAG's memoirs with the fact that women's lives were better and more detailed than men's.

Method

It is worth noting that the person, place, and time expressions that we used in this article were real. Not any information about the people living in the GULAG camps is fictional and all knowledge is given by witnesses, from witnesses' work and their own mouth validate the credibility and factuality of the work. Therefore, as a method; the study applied has been asearching of the source books, their classification and comparing the related parts by quotation. Another method, which was used to correlate information, affirms and supports each other after many sources have been scanned between events and people.

Results and Discussion

It is aimed to discuss the roles of women in GULAG camps and the things that they add to the camps. Even if women took parts as prisoners in the GULAG camps, they were able to change the ordinary line of the camp. As Solzhenitsyn expressed, male inmates were excited to see only the heeled shoes of female prisoners for less than a minute. The marriages in the villages made male and female prisoners' sufferings a bit forgotten and even they returned to their homeland with new wives after liberation from the camps. Those who took the marriage seriously compensated the heavy impact of the camp, and the female prisoners who tried to stand on their own, turned in the form of chronic and psychologically distressed patients and suffered difficulties in confronting the conditions of the normal life. And how the GULAG prisoners responded to the new environment after they returned from the camps and how they reacted to their new environment has been and remains a matter of day-to-day talk and discussion.

Keywords: GULAG camps, Stalin, Woman and Exile, Solzhenitsyn, Solovetsk, ALJİR

Giriş

Rusça'da GULAG bir kelime olmaktan ziyade "kampların ana yönetimi" (ГУЛАГ, «Главное управление лагерей» / Glavnoye Upravleniye Lagerey) anlamına kullanılan bir kısaltmadır. Sovyetler Birliği'nin kuzey kutup çizgisinden Afganistan'a ve İran'a, Baltık kıyılarından Büyük Okyanus'a kadar uzanan uçsuz bucaksız arazisine yayılmış GULAG kampları Stalin ile birlikte Sovyet ekonomisinin üretim kapasitesinin ve yıllık büyüme hızının yüksek düzeylere ulaştığı, geniş Sovyet coğrafyasında okuryazar olmayanın kalmadığı, modern sanayi kuruluşları için gereken bütün kadrolarının yetiştirildiği bir dönemde göz ardı edilerek arka planda kalmaya mahkum edilmiş milyonlarca Sovyet insanının trajedisi demektir.[1]

GULAG kampları Stalin döneminde milyonlarca Sovyet insanının ölmesine yol açan kamp sistemi olarak bilinmesine karşılık kökleri Çarlık zamanında 17.yüzyıldan 20.yüzyıla kadar Sibirya'da varlığını sürdüren zorunlu çalışma taburlarıdır. Lenin 1918'de güvenilmez saydığı unsurların şehirlerin dışındaki toplama kamplarına kapatılmasını emretmesinden 1921 yılına kadar 84 kamp oluşturulmuştu. Stalin sanayileşmeyi hızlandırmak için ülkenin uzak köşelerindeki kaynakları ekonomiye kazandırmak amacıyla GULAG kamplarının sayısını artırarak 1950'lerin başında doruk noktasına ulaşmasını sağlamıştır. Sovyetler Birliğinin kalkınmasında önemli bir rol üstlenen ve ülke içinde ayrı bir uygarlık gibi varlık gösteren GULAG kamplarından 1929'dan Stalin'in 1953'te ölümünden sonra ortadan kaldırılmasına kadar geçen yıllarda 18 milyon kadar Sovyet insanın geçtiği sanılmaktadır. Kendi kanunlarını ve değerlerini, kendine özgü küfürlerini, kendi edebiyatını, kendi canilerini, kendi kahramanlarını oluşturan ve sadece mahkumların değil gardiyanların bile üzerinde kalıcı izlerini bırakan GULAG kampları tutuklama, soruşturma, hayvan vagonlarında taşınma, zorla çalıştırma, ailelerin parçalanması, sürgünde geçirilen yıllar, erken ve gereksiz ölümler gibi başlıklarla anılmıştır (Applebaum, 2008:16).

GULAG kampları gerçeğinin Rusya'nın kuzeyindeki liman şehri Kem'den bir İngiliz kereste gemisiyle Avrupa'ya kaçmayı başaran bir GULAG mahkumunun anlattıkları ile öğrenilmesi ve bunun üzerine Batı'da çıkan olumsuz haberler üzerine Moskova dikkat dağıtmak ve kendisini aklamak amacıyla Maksim Gorki'yi kuzeydeki Solovetsk kampına göndermiştir. Gorki'nin yapacağı gezide kamp gerçekleri kamuflajlarla gözlerden uzakta tutulmaya çalışılmıştır (Soljenitsin,1974:51-53). GULAG kamplarının ağır ve acımasız koşulları Soljenitsin'in (1918-2008) "GULAG Takımadaları" eseri ile Sovyetler dışında daha çok dikkat çekmeyi başarmıştır. Sovyet yönetimi tarafından yazmış olduğu romanlarda ülkesini küçük düşürmekle suçlanan ve kendisine verilen 1970 Nobel Edebiyat Ödülü'nü ancak dört yıl sonra alabilen Soljenitsin 1973'te Paris'te yayınlanan üç ciltlik "GULAG Takımadaları" eserinde Sovyet hapishane kamplarının bir incelemesini yapmıştır. Soljenitsin "GULAG kamplarında kumdan halat örmeyi beceremeyen yaşayamaz. Gece görülen rüyada bile ertesi günde çevireceği numarayı görmeli ve bir şey bulduysa bile başkalarının kulağına gitmemesi için susmalıdır. Dostluk kurmak GULAG kamplarında riskli bir durum demekti. Kimi dostluğun temeli vicdan, kimininki aldatmaca olurdu. Eski tutuklulardan duyulan "Seni satan seninle aynı kaba kaşık sallayandır" biçimindeki cümleler ile GULAG kampları şartlarının acımasızlığını anlatmak istemiştir (Soljenitsin, 1974:182, cilt 2).

1928 Sovyet Ceza Kanunu'nun 58. maddesi karşı devrimci olmak ve anti-Sovyet çalışmalarda yer almakla itham edilenlerin politik suç kapsamı içinde cezalandırılmasında en çok başvurulan ve uygulanan madde olmuştur. 1937-38 yıllarında "Büyük Terör" zamanında insanlar anti-Sovyet etkinliklerinde bulunmamış olsalar bile en küçük şüphe üzerine bu maddeye binaen tutuklanmıştır. Örneğin Odessa'da bir restoranda oturanlar etraflarındaki sarhoş askerlerin anti-Sovyet fıkraları anlatırken sempati duyar bir biçimde gülümsemiş olmaları, Japon büyükelçiliğine

[1] Stalin'in toplama kampları: GULAG'lar. 30.09.2014. https://www.cnnturk.com/fotogaleri/ yasam/diger/stalinin-toplama-kamplari-gulaglar (E.t.: 02.03.2018)

aşçılık işi için başvuran birisinin henüz işe başlamadan casuslukla suçlanması, daha önceden karşı-devrimci olmak suçlamasıyla tutuklananların ailesinden birisi veya yakını olmak nedenleriyle binlerce insan en az 5-8 yıl arasında hapis cezası almış ve ağır işlerde çalıştırılmak üzere kamplara gönderilmiştir (Hosford; Kachurin; Lamont, 2006:1).

GULAG Kamplarında Kadınlar ve Ait Oldukları Sosyal Sınıflar

GULAG kamplarındaki kadın mahkumlar Sovyet hükümetine karşı yıkıcı faaliyetlerde bulunmakla suçlananlardan oluşmakla birlikte bunun yanında hırsızlık ve fahişelik yapan, rahibe ya da gönüllü olarak kilisede çalışan kadınlar da bu kapsamda yer almıştır. En basit bir hırsızlık eyleminin vatana ihanet etmek suçuyla eşdeğer tutulduğu Sovyetler Birliği'nde fahişelerin rahibelerden ve politik suçlamalarla yatanlardan daha az ceza almış, politik nedenlerle hapis yatan bir suçlunun eşi veya yakını olmak da GULAG kamplarına gönderilmek için bir sebep sayılmıştır.

Vatana ihanet etmekle suçlananların eşlerinden oluşan kadınlar için kurulan kamplardan birisi de Kazakistan'ın Akmola (Tselinograd, Astana) şehrinde 1938'de Karlag (Karaganda) kampının bir alt birimi olarak kurulan ALJİR'dir (АЛЖИР: Акмолинский лагерь жён изменников Родины: Vatan Haini Eşleri Kampı). ALJİR kampında cezasını çeken kadınlardan birisi olan Mariya Danilenko kamptakilerin çoğunlukla profesör, sanatçı, eğitimci, mühendis, bilim insanı gibi eğitimli kadınlardan oluştuğunu belirtmiştir. Mareşal Tuhaçevski'nin (1893-1937) kız kardeşi Yelizaveta Arvatova-Tuhaçevskaya, Sovyet sinema aktrisi Rahil Messerer Plisetskaya, Gürcü soylusu Kira Andronikaşvili, yazar Yuri Trifonov'un annesi Yevgeniya Lurie-Trifonova, Bulat Okudjava'nın annesi Aşhen Nalbandyan, kadın yazar Galina Serebryakova, aktris Tatyana Okunevskaya, bir zamanlar Lenin'in gözdesi olan Nikolay Buharin'in eşi Anna Buharina-Larina, ünlü şarkıcı Lidiya Ruslanova ALJİR kampında hapis yatan ünlü kadınlar olarak dikkat çekmektedir (Şmarayeva, 2016).

ALJİR kampındaki barakalar, yemekhane, hayvan ağılları, su deposu, tahıl ambarı, atölyeler hayatları boyunca ağır iş görmemiş entelektüel kadınların elleriyle inşa edilmiştir. Kadınlar kamp idaresi tarafından kamış toplamaya, kanallar kazmaya ve ağaç dikerek meyve bahçeleri oluşturmaya zorlanmıştır. Çok sayıda malina (ahududu) bitkisi dikilmiş olmasından dolayı kampa Malinovka (Малиновка) adı bile verilmiştir. Mintay Daukenova anılarında ALJİR kadınlarının diktiği 600 kadar elma fidanının köklerinin tavşanlar tarafından yenmesi karşısında kamp yönetiminin aldığı karara dikkat çekmiştir. Tavşanların ağaç köklerine verdiği zarar nedeniyle kışın yiyecek sıkıntısı ortaya çıkması olasılığı karşısında kamp yönetimi bir tane bile elma fidanının yere düşmesi veya kökünün tutmaması halinde mahkumları kurşuna dizmekle korkutmuştur. Kadınlar hem hayatlarını kurtarmak hem de tavşanların fidan köklerini yemesini önlemek için her fidanın çevresine ekmek parçacıkları bırakır. Ekmekleri toplamakla uğraşan tavşanlar fidan köklerini yemezler ve böylelikle hem meyve fidanları bahara kadar korunmuş hem de kadınlar canlarını korumuş olurlar.

ALJİR mahkumlarından Gertruda Platays anılarında ALJİR kampına geldiklerinde civardaki Kazakların kadın mahkumlara gösterdikleri davranışlardan da bahsetmiştir. Bir kış sabahında kadınlar Jalanaş Gölü'nden kamış desteleri taşırken etrafta beliren Kazak çocuklarının yaşlı Kazakların yönlendirmesiyle kendilerine taş attıklarına tanık olurlar. Kadınlar bu durum karşısında ilk aşamada Moskova'da olduğu gibi Kazakistan'da da kendilerinin sevilmediğini düşünür. Kadınlardan birisi yakınına düşen ve taş parçasına benzeyen nesneyi eline aldığında süt ve peynir kokusunu algılayıp ağzına götürür, lezzetli bir şey olduğunu anlar. Kadınlar bu değerli taşları toplar ve barakalarına götürür. Kamptaki Kazaklardan bunların "kurut" adı verilen güneşte kurutulmuş peynir olduğunu öğrenirler. Dahası Akmol (Malinovka) köyünün Kazak çobanları 1930'lu yıllarda görülen açlıkta çalıların altlarına koydukları ekmeklerle kamp kadınlarının hayatta kalmalarına da yardım etmiştir (Tokabayeva, 2011).

Soljenitsin kadınların çalıştıkları fabrikada imal edilmekte olan şeyleri evlerine götürürken yakalanmaları sonucunda hırsızlık yapmaktan vatana ihanet suçunun eşdeğerindeki ceza olan on yıl

hapis cezası alanlardan oluştuğunu belirtir. Ay ortasında ölen kocasının ekmek karnesini teslim etmeyen ve çocuklarına bakmak için ay sonuna kadar kullanan bir kadın da komşularının ihbar etmesi sonucu dolandırıcılık suçlamasıyla beş yıl ceza alır. Kadın cezasının dört yıllık cezasını çektikten sonra bir yılı da affa uğramıştır. (Soljenitsin, 1974:183-84, cilt 2).

Soljenitsin kadın hırsızların ve fahişelerin büyük gruplar halinde 1930'a doğru ülkenin en kuzeyinde bulunan Solovetsk kampına getirildiğini yazar. Fahişelik suçundan üç yıl hapis cezasına çarptırılan kadınlar Solovetsk adasında askerleri baştan çıkarma ve gardiyanlarla dostluk kurma sayesinde yurtların en güzel odalarında daha iyi şartlarda yaşıyorken rahibeler ve karşı devrimci olmakla suçlanan kadınlar fahişelerin iç çamaşırlarına nakış işleyerek geçim sağlamak zorunda bırakılmıştır. Fahişeler hayatlarında görmedikleri kadar zenginlik içinde Solovetsk adasından ayrılırken ve hırsızlıktan ceza alan kadınlar adada kreş olmamasını fırsat bilerek çocuk doğurup bakmak gerekçesiyle cezasının bitişine kadar işten kaçmak yolunu seçerken politik suçlamalardan yatan kadınlar bu türden yöntemlere kesinlikle yaklaşmamıştır (Soljenitsin, 1974:57, cilt 2).

Erkeklerden ayrılmış bölümlerde kadın ve erkek muhafızların denetimindeki kadınlar diğer mahkumlar gibi eski de olsa kendilerini ıslak ya da soğuk tutmayacak elbiseler giymiş, ilkel aletlerle çalışmış, az ısıtılan kirli mekanlarda yaşamış ve az gıda ile yetinmek zorunda kalmıştır. Kadınlar erkeklerden farklı olarak yiyecek ve giyeceklerini paylaşarak, birbirine duygusal destek vererek kurdukları sağlam arkadaşlıkları sayesinde daha sıkı bir dayanışma sergilemiş, daha az gıda ile ayakta durmayı becermenin yanında hastalıklara karşı da daha dirençli çıkmıştır (Clements, 2012:223). Margarete Buber-Neuman Butirka cezaevinde üzerinde paçavraya dönüşmüş hafif bir yazlık kıyafet olan bir kadın gördüğünde hücredeki diğer kadınlarla birlikte ona yeni bir kıyafet yapmaya karar verdiklerini anlatır. Bir araya gelip yarım düzine ham ve boyanmamış Rus havlusu satın alan kadınlar kumaşın kesme yerlerini kibrit uçlarıyla işaretleyerek makas sorununu çözerler. Dikiş için gerekli iplikler başka kıyafetlerden dikkatle çekilir. Litvanyalı bir kadın için yapılan bu havlu elbise elden ele dolaşarak güzel bir biçimde işlenir. Elbise bitirildikten sonra Litvanyalı kadın bir gece nemlendirilen ve katlanan elbisesinin üzerinde yatarak ütüleme işlevini yerine getirir. Sabah olduğunda ise Litvanyalı kadının üzerindeki havlu elbise modaya uygun bir kıyafet gibi durmaktadır (Applebaum, 2008:307).

Soljenitsin Butırki hapishanesinde kendi soruşturma aşamasında iken bitişik koğuşlarda kalan kadınların tepkilerini ve dayanıklılık düzeylerini merak eder. Soljenitsin'in de içinde olduğu mahkumlar gardiyanın koğuşun kilidiyle gereğinden fazla uğraşması sonucunda yarım dakikalığına bile olsa pencere burunsalığı altından bahçede ikili sıra halinde kapıların açılmasını bekleyen kadınların yüksek ökçeli ayakkabılarını ve ayak bileklerini görmek heyecanlanmak için yeterli bir neden oluşturmuştur (Soljenitsin, 1974:185). Soljenitsin kadınların kendisine anlattığı GULAG anılarından yola çıkarak onların moral düzeyinin daha aşağıya düşmediği ve erkeklerden daha şiddetli baskıya uğramadıkları sonucuna varır. Soljenitsin bu savında kendisini haklı çıkarmak için on yıllık cezasını kadınları tedavi ederek geçiren ve bu sayede kadınları gözlemlemek fırsatını elde eden jinekoloji doktoru N. İ. Zubov'un düşüncelerine başvurur. Zubov'a göre kadınları etkileyen en olumsuz unsur aileden ayrı düşmektir. Kamp hayatında erkek mahkumların gözünde önemsiz sayılan ama kadın gözüyle farklı algılanan sorunlar şartlar ne olursa olsun kadınların kafasını meşgul etmeye devam etmesi de ilgi çeken başka bir husustur. 1943'te Büyük Lubyanka hapishanesinde kalan Aleksandra Ostretsova anılarında kadınlardan birisinin masa altına saklanarak sayım yapmaya gelen gardiyanın korkulu dakikalar geçirmesine ve eksik olanı aramaya koyulmasına neden olduğunu anlatmıştır. Yine kadınların yüzlerine pancar püresi sürerek makyajlı bir biçimde gezinmeleri ve sorguya çağrılacak olsalar bile koğuş arkadaşlarıyla duruşmaya basit bir etekle mi yoksa şık bir elbiseyle mi gidilmesini tartışmaları da dikkat çekicidir (Soljenitsin, 1974:186, cilt 2).

GULAG kadınları kamp hayatının ağır koşulları arasında küçük şeylerden zevk almayı da öğrenmiştir. Moskovalı sanatçı Vera Şultz anılarında kampta en çok hoşlarına giden şeyin masal

anlatmak olduğunu belirtmiştir. GULAG kadınları dinledikleri Çehov, Gorki, Turgenev, Maupassant vb. gibi edebiyatçıların eserleri sayesinde içinde bulundukları ortamı bir anlık bile olsa unutarak başka bir dünyada gibi hissetmeyi başarmıştır. Leningrad şehrinden sanatçı Tamara Petkeviç kendir işleme fabrikasında çalıştıktan sonra dinlenme zamanında edindiği izlenimleri unutamadığını söylemiştir. Kumların sesler çıkarak uçuştuğu ve cırcır böceklerinin cıvıldaşarak öttüğü Orta Asya steplerinin ortasında kendisini gürültülü bir denizin dalgaları arasında gibi hissettiğini ifade etmiştir (Clements, 2012:224).

GULAG kamplarında rastlantı sonucu kendisini kamplarda bulan kadınlara da örnekler verilir. 1937'de Novoçerkassk NKVD'sine gelen bir kadın tutuklanan komşusunun bebeğinin durumunu sormak için geldiğinde iki saat bekleme sonrasında kendisini de tutuklanmış bulacaktır (Soljenitsin, 1974:22, cilt 1). Krasnodar şehrinde gecenin geç bir vaktinde tramvay vatmanı bir kadın evine yaya olarak dönerken kentin kenar semtinde kolları bacakları dışarı sarkmış cesetlerle dolu olan bir kamyona rastlaması ve ertesi günde yargıcın bütün sorularına gördüklerini olduğu gibi anlatması sonucunda Sovyet karşıtı propaganda maddesi gerekçe gösterilerek on yıla mahkum olmuştur. ((Soljenitsin, 1974:73, cilt 1).

Kendisini Bolşevik ve sosyalist olarak tanımlayan Sovyet kadınlarından bir kısmı GULAG kamplarına gönderilmelerini kabul edemezken bir kısım kadınlar da iyi bir sosyalist olma yolunda kendilerine örnek seçtikleri şahsiyetlerin hapishane tecrübelerini gönüllü bir biçimde hapishane ortamından geçerek kendisini yetiştirmek adına itiraz etmemiştir. Sosyal demokrat bir öğrenci olan Vera Rıbakova sosyal eğitimini tamamının hapiste olduğu yoldaşlarının yanında tamamlama fırsatını kendisine bir hedef olarak belirlediği için istekli bir biçimde Suzdal hapishanesine girmiştir. Rusya için yararlılık gösteremediğine inanan sosyal devrimci Yekaterina Olitskaya Rusya'nın en seçkin kişilerinin hapis yatmış insanlardan oluştuğuna inanarak genç olmasına bakmadan 1924'te hapse girmiştir. Krasnodarlı öğretmen Sercukova Sovyet taraftarı düşüncelere sahip olmasına karşılık kendi içsel sebeplerine bağlı olarak GULAG kampına gönderildiğinde rahatlama yaşamıştır. Sercukova çevresindeki insanların birer birer GULAG kamplarına gönderildiğinde sıranın ne zaman kendisine geleceğini beklemenin ağır yükü altında ıstırap çekmekten yorgun düşmüş, tutuklanmasına sevinmemekle birlikte en azından rahata kavuşmuştur (Soljenitsin, 1974:25, cilt 1)

GULAG kamplarında beklenmedik bir biçimde kendilerini tutuklanmış olarak bulan Sovyet taraftarı kadınlar başlarına gelenleri zorunlu olarak kabul etmek durumunda kalsalar da ilk başta bunun bir yanlışlık olduğunu düşünmüştür. Moskova'da Yahudi bir eczacının kızı olan Yevgeniya Ginzburg (1906-1977) gazeteci olmasının yanında iyi bir komünizm savunucusudur. 1937'de NKVD onu almaya geldiğinde Kazan şehrinin belediye başkanı Pavel Aksyonov ile evli ve iki çocuk sahibidir. Troçki taraftarı olma suçlaması ile on yıllık hapis cezasına çarptırılır. Hapiste geçirdiği bir yılın sonrasında Uzakdoğu'da bulunan Kolıma kampına gönderilir. 1949'da serbest kaldığında bölgeden ayrılmasına izin verilmez ve kreş öğretmeni olarak iş bulduğu ve yetim bir çocuğu evlat edindiği Magadan'a yerleşir. Yetim çocuklar evinde zorunlu gözetim altında tutulan oğlu Vasili'ye yeniden kavuşur. Büyük oğlunun 2. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı açlık yıllarında öldüğünü öğrenir. Uzun sürgün yıllarını korku içinde geçiren Ginzburg, Stalin'in 5 Mart 1953'te öldüğü haberini aldığında yüksek sesle ağlayarak ve bedeni titreyerek masanın üstüne yığılır. Ginzburg'un bütün hayatı Stalin yüzünden alt üst olmuş, çocukları kendisinden koparılmış ve oğullarından birisi ölmüştür (Clements, 2012:239). Ginzburg NKVD'nin Kazan'daki hapishanesine ilk adımını atışından itibaren yaşadıklarını kaleme alıp GULAG anılarını yazmayı hedeflese de bunu Sovyet sınırları içinde başaramaz. Entelektüeller arasında Ginzburg'un anıları daktilo ile çoğaltılarak samizdat şeklinde dağıtılır. Ginzburg'un GULAG anıları Sovyetler Birliği sınırları dışında "Journey into the Whirlwind" (1967) ve "Within the Whirlwind" (1979) başlıkları ile yayınlanır. 1977 yılında Moskova'da ölen Ginzburg'un GULAG anılarını içeren kitabı ancak 1989 yılında Sovyetler Birliğinde basılma olanağı bulacaktır (Clements, 2012:226)

1935'te tutuklandığında 46 yaşında olan Nataşa Petrovskaya Bolşevikleri en erken zamanlarında bile desteklemiş ve hatta iç savaş yıllarında Moskova sokaklarında Bolşevik yanlısı propaganda kağıtları bile dağıtmıştır. Propaganda Bakanlığı'ndaki kocası sayesinde aynı bakanlıkta film projeksiyoncusu olarak görev yapan Nataşa yeni bir propaganda filmi üzerinde çalışmakta iken filmin projeksiyon makinesinin içinde sıkışması sonucunda Stalin'in yüzü filmin bu kısmında yanık çıkmıştır. Nataşa'nın üstlerinin bu durumu bir kaza olarak görmek istememeleri üzerine Nataşa NKVD (KGB) tarafından bir kış gecesi geç bir saatte tutuklanır. Çevresinde birkaç meslektaşının tutuklanmasına tanıklık eden Nataşa ilk önce bir yanlışlık yapıldığını düşünür. Kocasının endişe duymasına aldırmayan Nataşa NKVD görevlilerin evine geri döneceği konusundaki güvencesine inanarak uyumakta olan ve asla bir daha göremeyeceği çocuklarını rahatsız etmek bile istemez. "Halkın düşmanları" ilan edilmiş insanlarla doldurulmuş bir hapishane hücresinde kendisini bulan Nataşa gardiyanlara bunun bir hata olduğunu anlatmaya çalışsa da bu türden yakarışlara alışık olan gardiyanlar dinlemezler. Nataşa iki hafta tıka basa doldurulmuş hücreden alınarak başka bir hücreye alınır. Nataşa'nın yeni hücresinin soğuk olmasının yanında daha da kötü bir durum vardır ve bu yalnızlıktır. Nataşa sorgulama aşamasında kendisine kibar tavırlar sergilenmesine, yiyecek ikram edilmesine aldanır ve her şeyin açıklığa kavuşacağını düşünür. Nataşa kendisine imzalaması için uzatılan ve on beş kişinin adının yer aldığı belgeyi okuduğunda Sovyet hükümetini devirmek için oluşturulan Troçki destekçisi bir terör örgütünün üyesi olmak ile suçlandığını görür. Nataşa ilk önce reddetse de bir süre sonra çocuklarının başına bir kötülük gelmesinden korkarak belgeyi imzalar ve durumunu kabullenmek zorunda kalır. Nataşa "umursamaz üç yargıç" tarafından on beş yıla mahkum edilmiş ve sığır taşımakta kullanılan bir kamyonun kasasında istif edilmiş diğer kadın mahkumlar ile birlikte kömür madeni çıkartılan Vorkutlag kampına gönderilmiştir. Nataşa yatağını gece vardiyasında çalışan bir başka kadın ile paylaştığı Vorkutlag kampında geceleri ortalıkta gezinen serserilerden ve çetelerden kendisi korumak kaygısıyla günlerini geçirir. Nataşa kendisine verilen tahtadan yapılmış bir kürekle kömür çıkarmaya çabalar ama ilkel kürekle günlük çalışma payını tamamlamaktan çok uzaktır ve bundan dolayı kendisine yetersiz gıda verilir. Herhangi bir yeteneği ve elinden gelen başka bir meslek olmayan Nataşa için gıda bulmak, beslenmek ve hayatta kalmak çabası en önemli günlük kaygı durumunu almıştır. Ek gıda almak için başka erkeklerle ilişki kuran kadınların davranışlarını Nataşa başlangıçta hiçbir şekilde onaylamaz. Ama GULAG ortamında hayatta kalmak için bunun kaçınılmaz olduğunu anlayan Nataşa ek gıda almak ve ağır işlerden bağışlanmak için hamile kalıp bir bebek doğurmak yolunu seçer. Annelik hakları ve bebeğine kreşte bakım sayesinde daha iyi şartlara kavuşan Nataşa 1946'da cezasını tamamlayıp serbest bırakıldığında kocasının 1937'de öldürüldüğünü öğrenir. İki oğlundan birisinin 2. Dünya Savaşı'nda hayatını kaybettiğini öğrense de diğer oğlunun izine ulaşamaz (Hosford; Kachurin; Lamont, 2006:43-45).

Stalin'in Sovyetler Birliği yönetiminde olduğu yıllarda Azerbaycan'da da soruşturma ve tutuklamalar yaşanmış ve bunu neticesinde oluşturulan korku ortamı kadınları da etkilemiştir. Azerbaycan sınırları içerisinde 3022 kadın çeşitli politik kuşkular ve varsayımlar yüzünden, daha da önemlisi eşlerinin, babalarının ve erkek kardeşlerinin yanında olmalarından dolayı ailelerinden ve çocuklarından koparılarak hapishanelere atılmış ve sürgüne gönderilmiştir. Stalin'in "Büyük Terör" olarak adlandırılan döneminde Azerbaycan edebiyatının tanınmış isimlerinden birisi olan Hüseyin Cavit sürgüne gönderilmekle birlikte ailesi de bundan etkilenmiştir. 1918 yılında Nahcivan'da Mişkinaz Hanımla evlenmiş olan Hüseyin Cavit'in Ertuğrul isimli oğlu, Tumrus ve Turan isimlerinde iki kızı olmuştur. Tumrus doğumundan bir süre sonra vefat etmiştir. Mişkinaz Hanım, Hüseyin Cavit'in en yakın arkadaşı, sırdaşı olmuş ve sanat yolunda ona eşlik etmiştir. Hüseyin Cavit hapse atıldıktan sonra dikiş işleri yaparak ailenin geçimini üstlenmiş, sıkıntılı günlere göğüs germiştir. Mişkinaz Cavit, bütün bu yıllar içerisinde Hüseyin Cavit'in eserleri, itibarı ve haksız yargılanması uğruna mücadele vermiş ve yaşadıklarını "Cavit Hakkında Anılarım'' adlı kitapta kaleme almıştır. Hüseyin Cavit'in eşi Mişkinaz Hanım ve kızı Turan eşlerinin suç dosyasına göre yapılan muamelede hapse atılmamış, sürgüne gönderilmemiş olmalarından dolayı şanslı sayılırlar. Fakat "vatan haini"

damgası onların dışarıda özgür yaşamalarını maddi ve manevi, siyasi ve sosyal olarak diğer ağır yaşamlardan fiziki şartlar göz önüne alınırsa pek de farklı değildir (Üçgül, 2017:507-513)

GULAG Gerçeğine Farklı Açılardan Bakan GULAG Kadınları

Stalin'in kararlarıyla hayatları kararan kadınlardan bir kısmı Stalin karşıtlığı konusunda farklı düşünmüştür. Birtakım kadın mahkumlar Stalin'i sert bir kişiliğe sahip olmasına karşılık halkına bakan, kol kanat geren, dahası Hitler'i yenerek halkına büyük bir zafer kazandıran iyi ve başarılı lider olarak görmüştür. Paşa Angelina 1948 yılında yazdığı otobiyografisinde Stalin'i kendi kuşağını yücelten, hayatta iyi olan her şeye sebep olan ve gelecek umutların kaynağı olarak belirtmiştir. Clements'e göre de Stalin rejimi Bolşevik feminizmini kurumsallaştırmış ve kendi amaçlarına hizmet ettirir duruma getirmiştir. 1930'larda kadınların emeklerinin Sovyet kalkınmasına geniş ölçüde katılımı sağlanmış ve ev işleri, çocukların bakımı gibi hizmetlerinin yoğunluğunun yanında ağır sanayi, sosyal hizmetler, devlet bürokrasisi alanlarında da kadınlardan bolca yararlanılmıştır. 2. Dünya savaşında askerlerin silahlarını üreten ve yemeklerini hazırlayan işçilerin çoğunluğu kadınlardan oluşmakta iken savaş sonrasında da Sovyet ülkesinin onarılmasında ve ayağa kaldırılmasında yine kadınlar önemli görevler üstlenmiştir (Clements, 2012: 239-240).

Sira Stepanovna Balaşina (1912-2006) bir GULAG kadını olmasına rağmen onu farklı kılan yaşadıklarına karşı gösterdiği tepkilerin diğerlerinden farklı olmasıdır. 2004 Haziran'ında kendisi ile röportaj yapıldığında 92 yaşında olan Sira Balaşina ömrünün büyük bir kısmını Ural ormanlarında çalışarak geçirmesine neden olan Stalin'e karşı herhangi bir öfke beslemediğini belirtmiştir. 17 yaşında sürgüne tabi tutulan Sira Balaşina yaşadığı acılara odaklanmaktansa günlük işlere kendini veren bir yapıda olmayı seçmiştir. 1912 yılında doğan Sira Balaşina'nın ailesi Stalin'in kırsal alanlara yönelik yeniden yapılandırma politikasına kadar Sibirya'nın kuzey doğusunda bulunan Kurgan oblastının Lebyajye rayonunda bulunan Kamışino köyünde yaşamaktaydı. 1929'da Stalin geleneksel yöntemlerle varlığını sürdüren köyleri ortadan kaldırmak ve kulak olarak adlandırılan karşı devrimci, kapitalizm ürünü ve sömürücü sayılan köylülerin varlıklarını kolektifleştirilme için sürgün ve tasfiye politikasını öne aldı. Balaşina'nın ailesi içinde masalardan ve raflardan başka bir şey olmayan beş duvarlı iki odalı bir ev, dört at, iki inek sahibi olmalarına karşılık köydeki diğer ailelerden daha iyi şartlar içinde oldukları öne sürülerek "kulak" (zengin köylü) olarak damgalandı ve yaşamakta oldukları Kurgan'dan Sverdlovsk'a daha sonra da şimdi yaşamakta olduğu Perm (eski adı Molotov) vilayetine sürgüne tabi tutuldu. Balaşina anne babasını ve kız kardeşini 1932-33 yıllarında görülen açlıkta kaybettikten sekiz yıl sonra yeniden sürgün edilir ve Perm vilayetinin Vaya köyüne gönderilir. Burada Krasnodar vilayetinden sürgün edilmiş bir kişi ile evlenen Balaşina ailesinin kulak olarak damgalanıp sürgün edilmesini hayatının kayıp yılları olarak görmemiş, Stalin'e bir kin duymamış, üstelik çalışkanlığı madalya ile ödüllendirilmiştir. 1942'de özgür olduğunda aynı bölgede ormanda çalışmaya devam etmiştir (Gheith ve Jolluck; 2011:17-20)

19 yaşında GULAG mahkumu olan Napolna, Kaluga Kapısı kampında kule vincinde operatör olarak çalışan sağlam yapılı bir köylü kızıdır. Sürekli vincin tepesine çıkan, ok kısmında gezinen ve aşağıda gördüklerine neşe içinde bağırarak el sallayan Napolna GULAG mahkumu olmayan ve kendisine kol kanat geren şantiye şefiyle ve diğer onbaşılarla rahatça konuşan bir yapıya sahiptir. GULAG kampının içindeki her şeyin kendisine farklı ve eğlenceli geldiği Napolna kamp havasına uymayan saflıkla herkese gülümsemesiyle dikkat çeker. Önemsiz bir kanun maddesi yüzünden ceza alan Napolna neşeli ve heyecanlı kişiliğinin de yardımıyla her şeyden zevk alma olanağını kendince bulur (Soljenitsin, 1974:192-93, cilt 2).

Kadın mahkumlardan bazıları sürgün edildikleri yerlerde devlete ait önemli makamlara gelmeyi bile başarmıştır. Larisa Mihailovna Lappo-Danilevskaya (1906-2003) 1906'da doğmuş, 1934'te evlenmiş ve 1937'de bir halk düşmanının karısı olmaktan dolayı Frunze'ye (Bişkek) sürgün edilmiş ve 20 yıl oğluyla birlikte orada kalmıştır. Lappo-Danilevskaya'nın kocası Konstantin

Yuryeviç aristokrat bir aileden olup sırf Bolşeviklerin safında savaşmak için İsviçre'den Rusya'ya dönmüş ve savaştan sonra Leningrad Film Stüdyosu'nda (Lenfilm) işe başlamıştır. 1934'te Larisa ile evlenmiş ve 1935'te Yuri adında bir oğulları olmuştur. Yuryeviç Ekim 1935'te devrim karşıtı faaliyetlerde bulunmak suçlamasıyla Kazakistan'ın Karaganda şehrindeki Dolinka kampına sürülmüş ve 1940'da bu kampta ölmüştür. 1957'de Yuryeviç'e yönelik suçlamaların yersiz olduğu anlaşılmış ve hakları iade edilmiştir. Larisa Frunze'de iken yetişmiş eleman yokluğundan dolayı Devlet Tıp Kütüphanesi'nin başına geçmiş ve yabancı dillerde yayınlanmış materyallerin sınıflandırılmasından sorumlu olmuştur. Larisa'nın sürgün cezası 1942'de bitmesine rağmen dönmesine izin verilmemiş ve ancak 1957'de oğlu Yuri ile birlikte Leningrad'a dönebilmiştir (Gheith ve Jolluck; 2011:69-70).

19 yaşında tutuklanan Saçkova yaşam koşulları diğer kamplara göre daha iyi olan bir tarım kolonisine sürgün edilmiş ve orada biçerdöver kullanmayı öğrenmiştir. Saçkova kamp hayatında geçen gençlik yıllarını eğlenerek geçirmenin dışında başka bir çaresi olmadığının farkındadır. Saçkova tarım kolonisinden sonra tundraların ortasındaki Norilsk şehrine gönderildiğinde orasını çocukken rüyasında gördüğü şehir zanneder. Süresi bittikten sonra özgür işçi olarak Norilsk şehrinde kalan Saçkova Norilsk tundralarında hissettiklerini şu şekilde ifade eder: *"Kar fırtınasında gidiyordum, coşku içinde ellerimi sallayarak şarkı söylerdim, kutup ışığı renk değişimini izlerdim, kendimi kara atarak göğe bakardım. Canım bağırmak, Norilsk'te yaşayanlara şunu duyurmak isterdi: Beş yıl beni yitirmedi, ben onları yitirdim, dikenliler, kerevetler, muhafızlar geride kaldı. Sevmek istiyordum, insanlara iyilik yapmak istiyordum, dünyadaki kötülüğün kalkmasını istiyordum"* (Soljenitsin, 1974:193, cilt 2).

GULAG Kamplarında Yapılan Evlilikler

GULAG kamplarında evlilik yapmak kadınların kamp zorluklarını hafifletmek için başvurduğu bir yöntem olarak görülmektedir. Kamp evliliği genç mahkumlar için dertleşme ve rahatlatma, yaşlı ve zayıf mahkumlar için birbirine bakım ve destek gösterme demektir. Kamplarda evlilik yapanların her birinin uzaklarda özgür yaşayan çocukları olmakla birlikte erkeğin kazandığı ya da bir yerlerden bulduğu bir yiyeceğin kadın tarafından temizlenip yıkanması ve barakaya getirilmesi biçiminde süren gündelik telaş acıların unutulmasına ve cezanın bitmesine kadar şikayet ve karamsarlığın bırakılmasına yardımcı olmak demek idi (Soljenitsin, 1974:182, cilt 2).

Tamara Rujnevits kampta kendisine gönderilen bir aşk mektubu ile hayatının değişimini anlatır. Ayakkabı tamirciliği sayesinde kamp aristokrasisi içinde rahat bir yer edinen Saşa'nın mektubu kısa ve nettir: "Birlikte yaşayalım ve ben de sana yardım ederim." Saşa birkaç gün sonra Runevits'i bir kenara çekerek cevap vermesini ister. Rujnevits'in olumsuz cevabı üzerine Saşa onu metal bir sopayla döver, sonra hastaneye taşır ve nüfuzunu kullanarak hastane çalışanlarına kadına iyi bakma talimatı verir. Rujnevits taburcu olduktan sonra kendisine Saşa tarafından yapılan ikinci teklife korkusundan evet demek zorunda kalır. Aile hayatı başlayan ve artık daha sağlıklı olan Rujnevits güzel ayakkabılar, elbiseler giymeye başlayarak bunun faydasını hemen görür. Rujnevits'i isteyen başka bir mahkum Saşa'nın başka bir kampa gönderilmesini sağlar ve çıkış yolu bulamayan Rujnevits o adamla da yatmaya başlar. Rujnevits yeni evliliğinin faydasını kendisine verilen belge ve at sayesinde gardiyanlara hesap vermeden kamp içinde dolaşabilmek biçiminde görür (Applebaum, 2008:308-9).

GULAG kamplarında yüksek duvarlarla birbirinden ayrılan kadın ve erkek mahkumlardan bazıları duygusallık arayışında gerçeküstü yöntemler bile geliştirmişti. Kengir özel kampında hiç karşılaşmadıkları aşkları ile kapsamlı ilişkiler geliştiren mahkumlar vardır. Bu türden mahkumların ortak özelliği aileleriyle, arkadaşlarıyla ve arkada bıraktıkları eşleriyle bütün bağlantıları koparılmış politik suçlular olmalarıdır. Bu türdeki aşıklar yüksek duvarlardan dolayı hiç karşılaşmadıkları halde gerçek evlilikler bile yapmıştır. Kadın duvarın bir tarafında erkek diğer tarafta durur, yeminler okunur ve mahkum rahip uyguladığı töreni bir parça kağıt üzerine kaydederdi. Bu türden aşklar kamp

idaresinin duvarları daha da yükseklere çıkarmasına, dikenli tellerle kaplanmasına ve mahkumların duvarların yakınına gitmesinin yasaklanmasına rağmen devam etmiştir (Applebaum, 2008:316).

Bazı mahkumlar GULAG kamplarında tanıştıkları yeni eşlerle döndüler. Kadın ve erkek mahkumlar arasında karşılıklı anlayışa ve güvene dayanan GULAG evlilikleri hayata tutunma mücadelesinden başka bir şey değildir. İlk kocası Mihail hakkında bir bilgi alamayan ve onun öldüğünü varsayan mineraloji uzmanı Olga Lobaçeva 1946'da Norilsk çalışma kampından tahliye olmasına rağmen NoriIsk'te gönüllü görevli olarak kalarak kendisinden yirmi yaş küçük olan Vladimir adlı bir jeologla evlenir. Olga-Vladimir çifti 1956'da Semipalatinsk'e yerleşir. Olga'nın öldüğünü düşündüğü Mihail de on yıllık cezayla gönderildiği Karaganda kampında Sofya Oklander adlı Macar bir kadın mahkumla evlenmiş ve 1948'de ondan bir kızı olmuştur. 1956'da yeni karısı ve kızıyla birlikte Alma-Ata'ya taşınan Mihail Olga'nın varlığını öğrenir ve Semipalatinsk'e gidip kendine dönmesi için ikna etmeye çalıştı ise de başarılı olamaz. Olga ilk kocası olan Mihail'den bir oğlu olmasına rağmen öncelikle kendisini bulmaya çalışmadan Sofya'yla evlenmesini bağışlamaya yanaşmaz (Figes, 2011:606).

GULAG kadınlarından bazıları ise hayatta kalma mücadelesinde başarılı olmak adına sadece bir muhafızın cinsel beklentilerine boyun eğerek onun koruması altına girmek ve bu suretle diğerlerinin tecavüzüne uğramamak amacını taşımıştır. Ketevan Orahelaşvili Tiflis Operası müdürü olan kocası Yevgeni Miheladze'nin 1937'de tutuklanmasının ardından ALJİR kampında beş yıllık ağır çalışma cezasına çarptırılır. Aynı yılda öldürülen kocası, yetimhanelerde büyüyen ve sonrasında yetişkinlik çağına girdiklerinde çalışma kamplarına gönderilen iki çocuğu olan Tina ve Vahtang'ın akıbeti konusunda hiçbir haber alamaz. Genç ve güzel bir kadın olması ALJİR kampında birçok muhafızın ve GULAG idarecisinin ilgisini çekmesine neden olur. 1942'de serbest kaldığında kaldığı kampın idarecilerinden birisi olan Sergey Drozdov ile evlenir. Karısı Ketevan ve oğlu Nikolay ile birlikte 1944'te Karaganda'ya yerleşen Drozdov Kazakistan çalışma kamplarının idaresinde görevli bir memur olarak çalışmaya devam eder (Figes, 2011:405).

GULAG Kamplarından Dönmeyi Başaran Kadınların Aile ve Toplum İçinde Karşılaştıkları Zorluklar ve Bunlara Gösterdikleri Tepkiler

GULAG kamplarından dönenlere kendi aileleri ile ilişkilerini yeniden canlandırmaları çoğu kez zor gözükmüştür. GULAG kamplarından sağ dönmeyi başaranların ve evlerinde durarak kamplara düşmeden özgür kalmayı başaranların birbirlerine farklı bakışlarla yaklaşması sonucu kamplardan kurtulanlar yaşadıklarını yeniden cezalandırılma korkusu çekincesi ile anlatmayarak veya anlatamayarak içlerine kapandılar ve susmayı daha iyi bir seçenek olarak düşündüler. Bazıları anlatacakları nedeni ile ailesine sıkıntı vermemek için ya da onların çekilen acıları anlayamayacağı olasılığından dolayı çocuklarına karşı daha temkinli davranma yolunu seçtiler.

GULAG kamplarının Sovyet toplumu üzerinde oluşturduğu korkuyu anlamak için Orlando Figes'in "Karanlıkta Fısıldaşanlar" eserinde geçen "Babası 1936'da tutuklanan başka bir kadın şunu hatırlıyor: Ağzımızı sıkıca kapatacak şekilde yetiştirildik. "-Dilin yüzünden başın derde girecek", insanların biz çocuklara sürekli söylediği şey buydu. Ömrümüz boyunca konuşmaktan korkar hale geldik. Annem bizden başka herkesin bir muhbir olduğunu söylerdi hep. Komşularımızdan, özellikle de polisten korkardık. Bugün bile bir polis gördüğümde, korkuyla titremeye başlarım" cümlelerini idrak etmek yeterlidir (Figes, 2011:33).

Kolıma kampından dönen Olga Adamova-Sliozberg kendi yokluğunda oğlunun aktif bir Komsomol üyesi olarak yetiştiğini ve bağnazlık derecesinde Stalin'e bağlı olduğunu görür. Bir akşam sofrasında Stalin'in hastalığı haberini sorduğunda oğlunun verdiği "Hasta olup olmadığından haberim yok ama eğer hastaysa ve ona canımı vermem gerekirse bunu seve seve yaparım" cevabının kendisine yönelik bir uyarı olduğunu anlar ve daha tedbirli olma kararı alır. Adamova-Sliozberg çalışma kamplarında yaşadıklarından dolayı rejime karşı kuşkucu bir tavra girmesine rağmen oğluna

bunları anlatmaktan özellikle çekinir. Sovyetler Birliği'nde birçok şeyin ters gittiği ve Stalin'in kusursuzluktan uzak olduğu konusunda oğlunu ikna etme şansı olmasına rağmen oğlunun 17 yaşında olması onu bu düşünceden uzaklaştırır. Oğluna her şeyi açıklaması ve kendisine katılmasını sağlaması halinde Stalin'i alkışlayamayacak, Stalin'e mektuplar yazamayacak, sınıfında Sovyetler Birliği'nin doğru yolda olduğunu kasılarak söyleyemeyecek duruma düşmesinden, ikili bir yaşam sürdürme yolunu seçerek düşünce boyutunda acı çekmesinden çekinir ve oğluyla sadece dost olarak kalmayı seçer (Figes, 2011:599-601)

Svetlana Aleksiyeviç "Kızıl İnsanın Sonu. İkinci El Zaman" başlıklı kitabında kendisinin de bir üyedi ve bireyi olduğu Sovyet toplumunun Gorbaçov'la birlikte hakkında bir şey bilmedikleri demokrasi ve özgürlük sayesinde Stalin ve GULAG kampları gerçeklerini öğrenmek, Anatoli Rıbakov'un yasaklanmış "Arbat Çocukları" gibi daha nice ulaşılamayan kitapları okumak, daha iyi yaşamak adına kot pantolon giymek, video sahibi olmak, otomobil satın almak, lezzetli yemekler istemekte olduğunun altını çizer. Aleksiyeviç, Soljenitsin'in "GULAG Takımadaları" kitabını eve getirdiğinde annesinin dehşetler içinde kalarak kitaptan hemen kurtulmasını istediğini aksi halde evden kovmakla korkuttuğunu yazar. Aleksiyeviç ninesinin kocasının 2. Dünya Savaşı'ndan önce öldürüldüğünü öğrendiğinde ve ninesine bunun nedenini sorduğunda nine kocası Vaska'nın tutuklanmasında ve öldürülmesinde Sovyetler'i suçsuz gördüğünü ve bütün olanların kocasının çenesini tutamamasından ileri geldiğine inandığını vurgular. Ninesinden şimdiye kadar neden bu olaydan bahsetmediğini sorduğunda ise başkalarının acı çekmemesi için kendi hayatının kendisi ile birlikte gitmesi gerektiğini söyler (Aleksiyeviç, 2016:24-5).

Mimar Anna M. ve annesi GULAG kamplarında birlikte aynı acıları çekmesine karşılık birbirini anlamakta zorluk çekmeleri ve fikir çatışması yaşamaları kuşak farklılığı ve yetişme ortamlarının farklılığı nedenine bağlanabilir. Anna annesiyle birlikte kampta geçirdiği üç yılın ardından kampın çocuk kulübelerine yerleştirilir. Beş yaşına girdikten sonra çocuk evine gönderilen Anna'yı annesi ancak altıncı sınıfta iken almaya gelebilmiştir. Anna bir süre sonra on iki yılını kampta geçirmiş annesiyle anlaşamadığını ve birbirlerine karşı yabancılaştıklarını anlar. 1 Mayıs törenlerinde kızıl bayrak taşımak için can atan Anna kendisine anlatılan ama ortalıklarda görünmeyen düşman ile savaşmak için komsomol olmak istemektedir. Annesi ise korkusundan kızının durumuna sadece bakmak ve susmakla yetinir. Anna ve annesi Karaganda'dan Sibirya'nın derinlerinde olan Omsk şehrinin de ötesinde Belovo adında bir yere yeniden sürgüne yollanır. Bir ayda zor gidilen bu yere kadar her istasyonda bir tren değiştirmişler ve her durakta NKVD'ye haber vermek zorunda kalmışlardır. Yeraltında bir kulübede zor şartlarda hayata tutunmaya çalıştıkları Belovo'da Anna vereme yakalanır ve hastanede birçok çocuğun ölümüne tanık olur. Anna iyileşip yeraltındaki kulübesine döndüğünde annesinin felç geçirdiğini görür. Anne hastaneye kaldırılırken Anna kendi memleketi Smolensk'e gönderilir. Anna Stalin'in öldüğü gün yurttaki bütün kızlarla birlikte sıraya girmiş, kızıl bayrak taşımış, uzayan ve bitmek bilmeyen cenaze töreni boyunca saatlerce esas duruşta beklemiştir. Annesiz yaşamanın ne demek olduğunu bilen Anna Stalin olmadan nasıl yaşanacağını ise bilemez. Sebebini bilmese de büyük bir savaşın başlamasından korkar. Mimarlık okumakta iken annesi elinde tahta bir bavul ve içinde çinko bir tencere, eskimiş bir yığın uzun çorapla Sibirya'nın derinlerindeki Belovo sürgününden temelli olarak döner. Anna ve annesi önceden olduğu gibi yine birbirlerine yabancıdır. Askeri geçit törenlerine giden, spor bayramlarını seven Anna annesinin gazete okumamasına ve gösterilere gitmemesine bir anlam veremez. Anna annesine sadece tabutun içinde iken sarılmış ve öpmüştür. Anna annesinin ölümünden sonra gerçeklerle yüzleşmek için steplerin ortasında kurulmuş Karaganda'ya gitmeye karar verir. Anna Karaganda yolunda trende Polonya casusu olmakla tutuklanan babasından aldığı tek mektubu yanından ayırmayan ve onun mezarını arayıp bulmak için ikinci kez Karaganda'ya gitmekte olan Ukraynalı öğretmen bir kadınla tanışır. Anna Karaganda'ya geldiğinde birçok şeyin gözüne tanıdık geldiğini sezer. Bir zamanlar kamp adları olan Volnıy, Sangorodok köy adları olmuş, barakalar yıkılmış, yağmur yağdığında dışarı çıkan kemiklerle dolu olan topraklar yazlıkçılar için

parseller halinde paylaştırılmıştır (Aleksiyeviç, 2016:276-291). Anna, bir zamanlar çocuklar kampında çalıştığını öğrendiği Katerina Demçuk adında bir kadını tavsiye üzerine arar ve bulur. Yüksek çatılı kerpiç bir evde yaşayan ve doksan yaşında olan kadını Anna konuşmaya başlamasından sonra sesinden tanır. Kendi öğretmeni olan bu yaşlı kadın tarafından tekrarlanan "Sizi dövebilir, hatta öldürebiliriz, çünkü sizin anneleriniz bizim düşmanımız" cümlelerini hatırlar. Uzun yıllar sonra karşılaştığı öğretmeni artık kendi sorunları dışında bir şeyle uğraşmamaktadır. Oğlu ve torunları alkolik olan yaşlı kadının kocası uzun süre önce ölmüştür. Emekli maaşı az gelen yaşlı kadının geçmeyen sırt ağrısı ve ihtiyarlıkta hayatın çok sıkıcı geçmesi gibi sorunlar yaşlı kadını daha çok meşgul etmektedir. Anna elli yıl sonra gelen karşılaşmadan sonra kocalarının olmaması, emekli maaşının azlığı, sırt ağrısı ve kendini yaşlı hissetme gibi şikayetlerde yaşlı öğretmen ile kendi arasındaki benzerlikler dikkatini çeker (Aleksiyeviç, 2016:294-95)

GULAG kamplarından kurtulan bazı mahkumlar tuhaf alışkanlıklar ve saplantılarla evlerine dönmüştür. Yelena Çerkesova Temnikovski kampında randımanını azami düzeye çıkarmak ve her türlü gereksiz efordan kaçınmak için edindiği bir alışkanlık sonucunda evde yürürken dahi adımlarını saymaktadır. Çerkesova kampa gönderilmeden önce hayatında hiç çalışmamış birisidir ve kamp çalışma düzeniyle bitkin düşmüştür. GULAG mahkumlarının iş kotalarının yükseltildiği savaş yıllarında çoğu kez kotasına ulaşamaması ve daha az ekmek alması nedeniyle enerjisini tasarruflu kullanmak için adımlarını asgari bir düzeyde tutma alışkanlığı edinmiştir. Kamplarından bir saplantı edinerek dönenlerden birisi de Aleksandra Filipova'dır. Çevresindekilerin ona ait yiyecekleri sürekli çaldığını kurgulayan Filipova kızıyla birlikte bir komünal dairede kalmaktadır. Zulalara sakladığı yiyecekleri bulamayan, kızını ya da diğer komşularını suçlayan Filipova'nın bu tavırları yüzünden kızı Aleksandra başka bir yere taşınmak zorunda kalmıştır (Figes, 2011:599).

Sonuç

Ülkelerin kendi toprakları suçluları toplumun bütününden çekip ayırmak ve cezalarını çekmesini sağlamak için oluşturduğu hapishane sisteminin Stalin yönetimi sırasında bilinen adı olan GULAG kampları suçluları cezalandırmanın ötesinde Sovyet toplumunun bütünü üzerinde denetim sağlama amacını taşımıştır. Bu nedenledir ki GULAG kampları ile Sovyet toplumunun yaşadığı acılar ve sıkıntılar 20.yy. içinde gerçekleşen en acı felaketlerden birisi kabul edilmiştir (Hosford; Kachurin; Lamont, 2006:1).

GULAG kamplarının bıraktığı izlerin peşinden gidenler geçmişle yüzleşmek istemiş ve hafızlarında kalan kısımlarını ya kaleme alarak ya da GULAG kampları hakkında yazılan eserlere katkıda bulunarak gerçeklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buna bir örnek olarak annesi ile birlikte GULAG kamplarında çocukluk hayatını geçirmek ve geri kalan hayatının büyük bir kısmını da sürgünde geçirmek zorunda kalan Mimar Anna M.'yi verebiliriz. Anna M. steplerin ortasında kurulmuş Karaganda şehrinde bir zamanlar hayatının bir kısmını geçirdiği kamptan geriye kalanları görmek için gittiğinde karşılaştıkları GULAG gerçeğini özetlemeye yetmektedir. Anna M. kaldığı otelde restoranda iken iki kişinin konuşmasına kulak misafiri olmuş, bu konuşmada GULAG kurbanlarının yaşadıklarına bir kere daha tanık olmuştur. Konuşanların düşünceleri ve görüşleri yaşanan acıların ve felaketlerin ardındaki manzarayı ortaya sermektedir. Konuşanlardan birisi Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına rağmen hala komünist olarak kalabildiğini ve komünizmi yeniden inşa etmenin gerekliliğini anlatırken diğeri ise Rusya'yı tahta pullukla devralmasına karşılık atom bombasına sahip bir ülke olarak bırakan Stalin'in Vorkuta ve Magnitka kampları sayesinde Hitler'in durdurulabildiğini iddia eder. GULAG kampları Sovyet insanlarından bazıları için felaket anlamına gelirken kampların çevresinde evlerinde özgür bir biçimde oturanların gözünde iş bulmak, maaş, tayın, üniforma sahibi olmak, karın doyurmak demektir. Anna M.'nin de kendi anılarında belirttiği gibi yaşanan felaketlerden sadece Stalin'i sorumlu tutmak göre yeterli değildir. Asıl sıkıntı celladın da kurbanın da aynı toplumun bireyleri arasından çıkmış olmasıdır (Aleksiyeviç, 2016:292-93).

KAYNAKÇA

Aleksiyeviç, Svetlana (2016). İkinci El Zaman (Çev: Sabri Gürses). Kafka Yayınları. İstanbul.

Applebaum, Anne (2008). GULAG. Arkadaş Yayınevi. Ankara.

Barnes, Steven (2013). The Wives' GULAG: The Akmolinsk Camp for Wives of Traitors of the Motherland. Program Dates December 28, 2012 to April 10, 2013. http://researchfellowships.americancouncils.org/sites/researchfellowships.americancouncils.org/files/Barnes_Final_report.pdf (E.t.: 02.03.2018)

Clements, Barbara Evans (2012). A History of Women in Russia: From Earliest Times to the Present. Indiana University Press.

Coleman, Heather (2000). Till My Tale is Told: Women's Memoirs of the GULAG by Simeon Vilensky; John Crowfoot; Marjorie Farquharson; Catriona Kelly; Sally Laird; Cathy Porter; Simeon Vilensky; JohnCrowfoot; Zayara Vesyolaya. Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes, Vol. 42, No. 4 (December 2000), pp. 581-583. http://booksc.org/book/27865403/52b086 (E.t.: 25.02.2018)

Figes, Orlando (2011). Karanlıkta Fısıldaşanlar. Stalin Rusya'sında Özel Yaşam (Çev. Nurettin Elhüseyni). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

Gheith, Jehanne M.; Jolluck, Katherine R. (2011). GULAG Voices: Oral Histories of Soviet Incarceration and Exile. Palgrave Macmillan Publishers Limited.

Hosford, David; Kachurin, Pamela; Lamont, Thomas (2006). GULAG: Soviet Prison Camps and Their Legacy; U.S. National Park Service. https://daviscenter.fas.harvard.edu/resource/GULAG-soviet-prison-camps-and-their-legacy (E.t.: 21.11.2017)

Soljenitsin, Aleksandr (1974). GULAG Takımadaları, Cilt 1-2-3 (Çev. Selim Taygan). Nebioğlu Yayınevi. İstanbul.

Stalin'in toplama kampları: GULAG 'lar. 30.09.2014 https://www.cnnturk.com/fotogaleri/yasam/diger/stalinin-toplama-kamplari-GULAG lar (E.t.: 02.03.2018)

Şmarayeva, Yelena (2016). А.Л.Ж.И.Р. Как жил лагерь для жен «изменников родины». 29 июля 2016. https://zona.media/article/2016/29/07/alzhir (E.t.: 04.03.2018).

Tokabayeva, Asem (2011). История лагеря с экзотическим названием «АЛЖИР» и его узниц. Май 20, 2011. https://rus.azattyq.org/a/GULAG_camp_kazakhstan/24179843.html (E.t.: 04.03.2018)

Üçgül, Sevinç (2017). Sürgün ve Kadın: Anıların Tanıklığında Sürülen ve Sürdülemeyen Bir Yaşam. Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/30, p. 503-519. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/859175673_27ÜçgülSevinç-tde-503-519.pdf (E.t.: 04.04.2018)